

Tovaryšstvo Ježíšovo

Česká knižnice
klasická díla v textově spolehlivém vydání
www.kniznice.cz

I

— Hospodine, netresci mne v prchlivosti své, aniž v hněvu svým kárej mne. Neboť střely tvé ve mně uvázly a ruka tvá těžce na mne dolehla.

Páter Had stojí opřený o studenou zeď, hledí křížem přes světnici do protějšího kouta a pomalu, šeptem odříkává Davidův úzkostný žalm, Davidovu píseň při spalování vnitřností.

— Neníť zdraví žádného na těle mém pro hněv tvůj, není pokoje kostem mým pro mé hříchy.

Světnice je nízká a špatně obílená. Za otevřenými okny svítí ranní slunce, říjnové slunce, mírné a laskavé.

— Neboť nepravosti mé vzrostly nad hlavu mou a tíží mne jako břímě nesnesitelné. Rány mé pro mou nemoudrost počaly hñit a kysati.

Zeď studí do ramene. Stavení je vlhké, nasáklé podzimními dešti. Ale neděle se vydařila čistá. Ad maiorem Dei gloriam! Neděle slavná, den očekávaný.

— Bídny jsem a utiskán příliš: v ustavičném zarmoucení chodím. Neboť ledví a bedra má náramně jsou ztrápená a nic není zdravého na těle mém.

Žalmy jeden za druhým se zvolna sunou z paměti a jejich smysl je vybledlý, nepřítomný; knoty, jejichž plameny mizí v temném čadění. Přítomná je zeď, její drsný povrch, plný krupiček. Přítomná je dubová postel pod nevypranými nebesy v protějším koutě. A peřina. A kříž.

— Zemdlen jsem příliš a zhuben, řvu pro úzkost srdce svého. Pane, před tebou je všechna žádost má a lkání mé před tebou skryto není.

Jak se to všechno vlastně stalo? Jak se to mohlo poslepu domotat až sem?

— Srdce mé se ve mně kormoutí, opustila mne síla má, ano i oči mé se zatměly. Přátelé a příbuzní patří na bídu mou; přibližují se naoko, ale stojí.

Všechno se zdálo být ještě nejisté, prozatímní; jako by teprve cosi mělo přijít, nějaký pravý a vážný děj, ve kterém už nepochybně půjde o to, co je vina a hřích, co je konání dobré a lidské a služba Bohu příjemná. Jako by ještě zatím nic doopravdy nezačalo. A najednou je konec.

— Ti, jenž při mně bývali, zdaleka stojí, a kteří hledali zahubení mého, osidlo mi položili. Kterí mi chtěli uškoditi, bezbožně rozmlouvali a lsti ustavičné vymejšleli.

A snad že se stala nespravedlnost a hřích tlačící srdce, puchýř nalitý. A kdo ho už teď napraví? I kdyby si samou lítostí kůži rozškrábal. Už ho nenapraví. I kdyby chtěl.

— Já pak jsem jednal jako hluchý, kterýž neslyší, a jako němý, který úst svých neotvírá.

Neděle se vydařila čistá. Svítí slunce, mírné, laskavé, je podzim, neděle osmnáctá po svatém Duchu. Snad se to nemělo dělat.

— Zůstal jsem jako člověk neslyšící, jenž nemá v ústech svých odpovědi.

Snad se to všechno nemělo dělat.

— Neopouštěj mne, Hospodine!

Snad že se stala nespravedlnost, špatnost nelidská, hřích oklamání srdce laskavého.

— Bože můj, neodcházej ode mne!

Světlice je ledabyle obílená, čmouhy se kroutí, opřený o studenou zeď stojí stařec a nahoře nad stropem, nad střechou duní zvon. Gloria! Soli Deo gloria!

— Pane, smiluj se nad námi!

XVIII

Hejtman Horecký šel zrovna ode dvora nahoru k zámku, když ho předjel kočár. Lokl si zvířeného srpnového prachu, vyplivl šedou slinu a vzpomněl si, že na zámku chystají slavnost. Uprostřed žní. Na Košumberku začínají poroučet páteři.

Hejtman si ani nevšiml, kdo v kočáře seděl. Jinak by možná stačil hvízdnout na koně, až by se splášili a vzali to přes strniště až někam do nejzmolovatější zmoly.

V kočáře seděl arcibiskup. S ním probošt vyšehradské kapituly Ferdinand Leopold Benno z Martinic. Arcibiskup byl řádně pozván na slavnost; pozvání pražských hostů obstarával provincialát a Tovaryšstvo mělo ve zvyku zvat velikou a vzácnou společnost, když kladlo první kameny svých nových domů. Nepočítalo se ovšem, že arcibiskup přijede. Počítalo se, že se dá zastoupit sufragánem nebo děkanem své kapituly, přinejhorším i chrudimským vikářem. Janu Bedřichovi z Valdštejna se ale zřejmě zalíbilo objevit se znova na Košumberku a nelámat si příliš hlavu, zda se tam s ním počítá. Vyskočil z kočáru a první, koho spatřil, byla paní Zuzana. Teď na srpnovém odpoledním slunci vypadala trochu jinačí než tenkrát v listopadu. Vlasy se zdály být spíš ze slámy než z tekutého zlata. A co vonělo smetanou, teď začínalo mít lehounko nakyslou vůni tvarohu, promíchaného se žloutky a s limonovou kůrou. Byla to ale pořád ještě

pěkná hejtmanka. A necukala se, když chtěla pokleknout před jeho velekněžským majestátem a on ji chytil za loket a dvorně i důvěrně ji zvedl.

— Až při mši, paní. Teď bych měl dřív kleknout já. Co je nového na Košumberku?

— Všechno je, jako bylo, Vaše arcibiskupská Milosti.

— Opravdu? Uvidíme; přijel jsem se přesvědčit.

— Zavolám paní hraběnku.

Málem do ní v ložii vrazila; Marie Maximiliána už tam stála. Valdštejn parádně přešel nádvoří, jako by to byl lovcí zámek v Schönbrunnu, a ne jen obyčejný zadlužený Košumberk. Byl opět po hraběcím, v cestovním. Starý probošt v sutaně vypadal jako jeho chůva.

— Nevypadá to na děšť, hrabě.

— Je ale vedro, jasná paní. Pocestný potřebuje stín.

— I stín vám půjčíme.

— Jste čím dál krásnější.

Nebyla čím dál krásnější. Letní den svítil, suchý, nemilosrdný. A kde byl včera lesní požár, šedalo se už místy spáleniště. Jan Bedřich trochu zaváhal; neměli dosud odpraženo a dalo by se ještě povzdechnout, že jenom projíždějí, že ji chtěl aspoň spatřit, ale do večera už musí být v Chrudimi, v Litomyšli, v Praze, kdekoliv.

— Děkuji, důstojnosti. Nejsme v kapli, smíte lhát.

A hraběnka se teskně usmála a Jan Bedřich už věděl, že neodjede, že už mu zase bubnují černé paličky k sladce hořké bitvě a že si nedokáže odepřít svou neřest lítosti.

— Smím, ale nechci. Rád bych ovšem směl i to, co chci, jasná paní.

— A co to je?

Jan Bedřich uhnul očima a předstíral, že před proboštem nelze dál to téma rozvádět. Proboha, hraběnko, nepolezem přeci hned teď do postele, vždyť je odpoledne.

— Smím vám představit svého dobrého přítele? Probošt Benno z Martinic.

Probošt byl zpocený, vyčerpán tou nesmyslnou cestou, nohy už mu podklesávaly.

— Vítám vás, velebnosti. Musíte si odpočinout. Paní Zuzana vás doprovodí do pokoje. Vás také, hrabě. Třeba si zatím vzpomenete, co jste chtěl. Budu vás čekat kolem páté hodiny.

Valdštejnovi se podařilo ve dveřích pokoje políbit paní Zuzanu. Trošku ji dokonce i táhl dovnitř, ale tomu už se bránila. Zavřel tedy dveře, lehl si oblečený na postel a přiznal si, že je to takhle mnohem lepší. A že by ze všeho nejradši dal ještě teď zapráhnout a někam odejít. A představoval si, jak odjíždí. Byla to úlevná představa. Když si měl ale představit, kam odjíždí, už ho nic úlevného nenapadlo. Do Prahy, kde musí věčně dělat arcibiskupa a věčně sedět a stát a klečet mezi starými preláty, kteří na něho šikmo hledí, jako by říkali: Ty že jsi kněz? Do Duchcova, kde celá chodba zarámovaných předků na něho šikmo hledí, jako by říkala: Ty že jsi Valdštejn? Do Vídně, kde ho všichni mají za papežova protežé a za živé svědectví o kapricióznosti kurie? Do Říma, kde ho všichni mají za císařova protežé a za živý doklad kompromisů s Habsburky? K bývalým přátelům, kteří jím pohrdají, protože se stýká s Balbínem? K Balbínovi, který se ho bojí, protože se stýká se svými bývalými přáteli? Kdyby se tak dalo odejet, ale nikam nejít. Třeba pořád jen jezdit dokola. Jezdit a jezdit, dokud by se nevjelo do skutečného lesního požáru anebo dokud by se neotevřela propast plná kostí a černé vody, a z té propasti by nakonec, v poslední okamžik, vytryskl stříbrný proužek cesty k milosrdnému, vědoucímu, lítostnému, odpouštějícímu Bohu, který netrestá, protože všechno věděl, všechno ví a všemu rozumí. Jenom zlou vůli trestá; tak to aspoň tvrdí páter Tanner, a Tanner je oslňující teolog, vyzná se v houštinách hříchu a svědomí líp než deset arcibiskupů. Neměl ale Jan Bedřich v sobě vždycky aspoň kostičku z křídla dobré vůle, ať dělal cokoli?

Když na věži nad zámek hodiny odbíjely pátou, Valdštejn už byl s černou hraběnkou v aleji za Košumberkem. Slunce už nepálilo, prodloužil se stín a z údolí to zavonělo čerstvě posekanou trávou. A v zámku na nádvoří stáli, oba s ústy nakřivo, hejtman Horecký a páter Had. Hejtman se prve silně pohádal s paní Zuzanou. A páter Had se prve mlčky uklonil Marii Maximiliáně, když na něho přes

rameno zavolala, ať tady čeká a vítá, kdyby náhodou přijel nějaký host. Arcibiskup si jezuitu ani nevšiml. Vzal jasnou paní za konečky prstů a odešli se procházet.

Nepřijel jeden host, přijelo jich rovnou pět a nebyli to hosté jen tak nějací. A nebylo zrovna příjemné jim vysvětlovat, že hraběnka se omlouvá a čekala je později. První přijeli Lamberkovci. Tentokrát už z Kunštátu. Po nich hradecký rektor. Stále ještě Radvanovský. Pak provinciál Tanner. A potom, už se šerilo, přihřel čtvrtý kočár, zastavil, otevřela se dvířka a páter Had k nim přiběhl a stál a díval se a do očí mu vhrkly slzy. Z kočáru vystoupil Tomáš Pešina. Slaboučký, malý, přihrbený, vlásky měl řídké, zplihlé, jako by ho někdo polil. Podívali se na sebe. A vtom páteru Hadovi spadla do oka jehlička ledu, padala níž a níž a zastavila se až u srdce.

— Vy mě nepoznáváte.

— Já špatně vidím, nezlobte se, příteli.

— Had. Vojtěch Had.

— Vojtěch Had... Ano. Kde jste se tu vzal?

— Jsem tu už dlouho. Jedenáctý rok. Psal jsem vám.

— Máte pravdu, psal. Už dávno, vidíte? Jakpak se tu máte?

A to bylo všechno. Tomášek se vrátil. Našla se ovečka. A už to není ani ovečka, ani Tomášek. Už to je Tomáš Pešina z Čechorodu, pán na Obořišti, pražský sufragán s titulem biskupa smederevského, comes palatinus a rada Jeho císařské Milosti. A já jsem jistý Vojtěch Had, nehotový teolog, nepořádný zpovědník u nepořádné hraběnký a směšný zbrojnoš víry v tomhle zatraceném kraji. Páter Had nechal hejtmana, ať se stará o hosty, a sám by byl nejradši vzal vak a hůl a odešel tou cestou, kudy přišel, z Košumberka do Hradce a z Hradce do Kutné Hory a z Kutné Hory do Štýrska, ze Štýrska na Moravu a z Moravy do Prahy, do Klementina, tam snad dodnes chodí někde po chodbě ovečka Tomášek, zapomněl jsem ji tam, i sebe jsem tam zapomněl, kam jsme se to pak ztratili, a proč jsme vůbec šli? Schoval se do zámecké kaple, klekl, modlil se, nepomáhalo to, modlívám se, otče, a nepomáhá to, vraťte se do Hradce, ještě dnes, ano, tady to

všechno začalo, tady seděla na schůdku, ramenem opřená o zárubeň, a říkala vraťte se do Hradce, můžete říct, že vás tu nechci.

Hosté už se začínali scházet k večeři, když páter Had zaklepal na dveře hraběncina pokoje. Otevřela mu komorná. Páter Had beze slova vešel. A hned se zarazil. Stála před ním; ale ne v černém. Měla na sobě brokátové šaty, s výstřihem, ještě nedopjaté, na krku náhrdelník, perlový, poslala prve komornou k své dceři, k Lamberkovně, ať jí něco půjčí, ale rychle, a ať se neptá proč.

— Bůh, paní, trestá nesplněný slib!

— Říkal jste něco, otče?

— Říkal jsem, že Bůh přísně trestá lživé sliby, hraběnko!

— Když trestá, tedy trestá. Nezapomněl jste na něco?

— Nevím na co.

— Zeptat se, jestli smíte vstoupit. Ale dobře, něco vám povím, když už tady jste. Tohle vám povím: Já toho mám dost!

— Ne. Bůh toho má dost.

— Mlčte! Vy víte nejmíň, čeho má Bůh málo a čeho dost! Mluvil jste s Bohem? Jste snad jeho sekretář?

— Prozatím jsem váš zpovědník. A odmítnu udělit vám rozzhřešení, jestli...

— Jestli?

— Jestli v prokazatelně zlém úmyslu se budete dál scházet s pá-nem z Valdštejna a porušovat přísahu, kterou jste dala před oltářem Bohu. Každý váš další krok vede už jenom k hříchu. Je to hřích smrtelný a já vám neudělím absoluci. Zastavte se. Já vám to poručím. Jsem zpovědník a jsem na místě božím.

— Jde z vás děs, příteli. A co si teď mám počít?

— Víte dobře, co si máte počít!

— Víím. Strašit tady po chodbách jako zazděná kočka. To by se vám líbilo. Vyšívát dečky na oltář. Sedět s vámi a povídat si o svatých mučednicích a měnit se na starou bábu, která má studený nos, uši zkroucené a tělo z vosku. To by se vám líbilo. Ale já nemám tělo z vosku. Sáhnete si, chcete? Já se s tím kavalírem vyspím. Ještě

dnes. Pak se vám přijdu vyzpovídat. Budu vám to všechno vyprávět. Doufáme, že to bude zajímavé. Absoluci mi vždycky někdo udělí. Když ne vy, třeba arcibiskup. A běžte, velebnosti. Běžte a neotáčejte se. Můžete mi venku plivnout na dveře, třeba se vám uleví. Jestli nic nechápete, je mi líto. Vás je mi líto. Utíkejte. Neráčil jste si všimnout, že se oblékám.

Do jídelny vstoupily společně. Matka s dcerou, obě v brokátu. Za nimi Lamberk. Terezie Rozálie si už dávno zvykla na plesy a hostiny. Na kavalíry i na kavalkády. Až příliš si už zvykla. Vonělo jí to ze všech pohybů i záhybů. A Marii Maximiliáně se zdálo, že je jí dnes bližší než kdy dřív. Držely se v podpaždí a třpytily se na nich zlaté nitky.

— Co máte, paní matko, s arcibiskupem?

— Proč? Nesluší se to?

— Sluší se to. Že se to sluší, drahý choti?

— Co se sluší?

— Nic. Tomu vy Lamberkové nerozumíte. Vás to nebaví. Tím spíš to ale baví mne. Budu vás celý večer pozorovat, matko, smím? Báječné dobrodružství! Umřu závisti.

— Nemluvte tak nahlas. Jaký je Kunštát, hrabě?

— Dobrý. Ale zatím zadlužený ještě víc než Košumberk.

— Potřebovali byste těch mých dvacet tisíc, že? A já jsem vám už letos neposlala ani slepici. Mrzí mě to. Aby je sebral čert i s celou rezidencí.

— Vy mu snad věříte? Nepotřebuje od vás ani groš. Nebuďte směšná se svou slepicí, my máme všeho dost. Že, drahý choti?

Lamberk ji mlčky změřil od nohou až ke svalnatému krku a šel ke stolu. Usadili se. V čele Marie Maximiliána s vyšněrovanými ňadry, s perlami, jí po pravici arcibiskup, po levici provinciál, pak biskup sufragán a probošt, hrabě z Lamberka a jeho drahá choť, hradecký rektor, na konci stolu hejtman s hejtmankou a správce Chodt a hraběnčin zakyslý zpovědník. A na zdi přímo za Valdštejnem malovaný Hýzrle a na zdi za Marií Maximiliánou čtyři malovaní Slavatové a v koutě dvě nebohé děti, malované v rakvičkách. Za okny plula

temná krajina, občas se v dále němě zablesklo a zdálo se, že někdo volá o pomoc. Večeře byla slavnostní a nudná k smrti. Jen Lamberk klidně sčítal cifry a přesvědčoval hradeckého rektora, že baumistr je Trottell, a ne Trottnner, když říká, že těch peněz na stavbu je málo. Ostatní dělali, že je to zajímavá. Při dortu už to Lamberkovna nevydržela, oznámila, že je jí horko, poprosila panstvo, ať za chvíli ráčí sejít na nádvoří a dá se překvapit. Vzala si s sebou paní Zuzanu a odešly.

Když panstvo za chvíli vstoupilo do ložie, Zuzana mávla kamsi nahoru a odtamtud se začal snášet něžný hlas flétny; stačily vzbudit písaře a posadit ho do okna a poručit mu, ať píská, cokoliv, dokud ho nechytne křeč do prstů. Dokola nevelkého nádvoří svítily všechny lucerny. Pod lucernami stály stolky, u některého dvě židle, u některého čtyři, lehké židličky, daly se po libosti přenášet. Na stolcích byly vázy s růžemi a mísy s cukrovím, svícny a pohárky, i karty, kdyby někdo dostal chuť, i košík mandlí a oříšků, a paní Zuzana už nesla džbán a nalévala víno. Večer byl teplý, hvězdy jaksepatří, krabatá stěna prastarého hradu se trochu nakláněla, naproti ní se v řídkém světle klenuly vlašské arkády a k jihovýchodu byla jen sametová opona srpnové tmy, napuštěná vůní vlhkého údolí a dávných slavatovských lesů. A na věžičce byly hodiny a písař pískal, ve sklepe bylo vína kupodivu dost, a všude lákal nějaký ten stín, v ložii, v koutech, podle zdí i na trávníku, kde se rýsovala silueta kašny; když se Lamberkovna podívala přes záclonku řas, bylo to skoro jak v galantním románě, byla to téměř scenerie jejích marných snů. Jako by se už každou chvíli měla rozblouznit serenáda, anebo sladký dvojzpěv, baletní vložka, Pastor fido a blutgieriger Ritter, maska, tajný souboj, hřích a pokání a smrt a na náhrobku pohozený květ. Otočila se a málem vzala za ruku probošta, který připomínal kojnou; svítily mu oči, jak se mu tady líbilo.

— Nádherné. Když dovolíte, oslavím tu svoje zajímavé výročí. Nevíte jaké?

— Nevím, reverendissime.

— Třiačtyřicet roků jsem už proboštem a čtyřiatřicet let jsem knězem. Vám se to nezdá zajímavé?

— Zdá. Posadte se, panstvo! Kam si kdo přeje!

A rychle vzala probošta a vedla ho co nejdál. A posadila k němu Lamberka a Lamberk si přivedl svého rektora. Správce a hejtmana sklidila vzadu do kouta, k nim dala zpovědníka, který od polévky ještě nepromluvil, a čtvrtou židli od jejich stolu odnesla, aby si k nim paní Zuzana nemohla sednout, i kdyby snad chtěla. Pak usadila matku s arcibiskupem a přisedla si k nim. Tanner a Pešina si sami sedli spolu, biskup vykládal, že právě dostal od císaře povolení postavit na svém Obořišti klášter a že tam pozval pavlány, umějí konat slavné poutě, provinciála to nezajímalo, raději by si pohovořil s Valdštejnem, ale už pochopil, že ten sem kvůli rezidenci nepřijel. Napili se a hejtmanka jim znovu nalila. Pešina si rozlouskl oříšek a mhouře oči rozhlížel se po nádvoří.

— Víte, že tu mám spolužáka? Kampak se mi ztratil? Otče Vojtěchu, jste tady? Pojdte si sednout k nám!

— Vím o tom, že se znáte. Páter Had na vás často vzpomíná.

Páter Had vzal svůj pohárek a přestěhoval se.

— Chodili jsme spolu na filozofii. Tady ho máme! Jak se vám tu daří, otče?

— Špatně, Vaše Milosti.

— Že špatně? To říkáte před svým provinciálem?

— Provinciál za nic nemůže.

— A kdopak za to může?

— Já.

— Jste nějak rozčilený. Stalo se vám něco? Košumberk je pěkné místo. Co se vám tu nelíbí?

— O tom se nedá hovořit. Aspoň ne teď a tady. Jsem tak rád, že vás vidím, Milosti. Nemáte ani zdání, co jste pro mne...

— Já nerozumím. Se mnou že se o něčem nedá hovořit? Byli jsme přece spolužáci. Už jste zapomněl, co jsme se toho spolu nahovořili? Já vím, už dávno. Už jste zapomněl.

— Tak jsem to nemyslel, já... Já vám řeknu všechno, jestli chcete, Milosti. Vám řeknu celou pravdu. Ale ne teď. A ne tady. To bych neuměl.

— Já chápu. Pravda je cudná panna, nechce, aby byla odkryta. To já znám, otče. Já to celý život poznávám. Naše časy nesnesou pravdu.

S tím už se musí počítat. Ne, nic mi neříkejte. Žádnou pravdu. Zbytečně byste se rozdráždil. Noste ji pěkně v sobě, tam je jí nejlíp. To já dobře znám. Víte, že i sám císař tohle zná? Vyprávěl mi o tom. Něco vám teď povím, přátelé, ale potichu, prosím vás: Já si jdu lehnout. Jsem už ospalý. Nikomu nic neříkejte, nechci kazit zábavu. Zmizím jak pěna. Pěkně si to tady užijte. Dobrou noc.

A odešel. Tanner si přitáhl jeho židličku a dal si na ni nohy. Byl zamlklý a hodně pil. A paní Zuzaně se nestalo, aby se někdo dlouho díval na dno, i když si s každým novým džbánem také nalila a pak už pila rovnou ze džbánu a přistihla se, že ji zajímá, jak tahleta noc dopadne a kdo bude s kým spát.

— Nějaká černá kočka nám dnes přeběhla přes cestu, otče Vojtěchu.

— Mně ano.

— Vidím. Vypadáte roztomile. Taky bych radši zalezl někam tady do hradu, má jistě tlusté zdi, a hodně nahlas si tam zanačoval. Prašivé povětrí. Už bych měl asi brzo utíkat.

— Kam?

— Přes most. Do knihovny. Pamatujete se? Vůz už jede, víte? Já ještě stojím, ale... příjemné to zrovna není. Dostal jsem důtku od generála. Přísnou. Dnes ráno přišel dopis.

— Zač důtku?

— Zač? Já ani přesně nevím. Trochu jsem se asi zapletl. Tak co, Vojtíšku? Zůstaneme stát? Já bych třeba i zůstal. Nebo ne? Řekněte něco. Vy ale už zas nepijete.

— Odvolejte mě z Košumberka, otče provinciále.

Tanner chvíli mlčel, pak přimhouřil oči a usmál se. A potom se dal nahlas do smíchu a dal si znovu nalít a ještě se smál, až se po něm otáčeli.

— A vy mě odvoláte z Prahy, otče Vojtěchu?

— Já vás odvolat nemohu. Vy můžete.

— Chtěl byste utéct?

— Ano.

— Jako zajíc?

— Ano.
— Všechno to vzdát?
— Už nemohu. Špatně to dopadne.
— Co špatně dopadne?
— Všechno.
— Chtěl byste přes most? Do knihovny?
— Chtěl.
— Číst si tam knížky?
— Ano.
— V koutečku? Daleko od toho, co špatně dopadne?
— Co nejdál.
— Ale to nejde, Vojtíšku. Ono to prostě nejde. Není žádná knihovna. Není most. Už spadl, Vojtíšku. Už nikam nemůžem. A vůz už jede, slyšíte? Buď budem stát, anebo naskočíme. Nic jiného není. Vždyť vy dobře víte, že není. Nedá se utéct. Kam? Most není, nic není. Ani Pešina není, vidíte, nějak nám stárně, Mars Moravicus. A vaši hraběnku vám arcibiskup právě hladí prstěm po lokti. A mne generál posle do Číny, jestli neuznám, že nemám myslet, protože za mne myslí nějaký podjáhen v Římě. Já všechno vidím. Já už všechno vím. Vy taky víte všechno. Nelžete, že nevíte.

— Co teď?

Tanner vzal plný pohárek a trochu vína ulil na zem. Rozstříklo se tam jako krev.

— Já myslím, že naskočíme, Vojtíšku...

A dopil. Písař ještě hrál na flétnu. A odbíjely hodiny. A hvězdy byly jaksepatří. Hejtman si začal zpívat a Lamberk přesvědčoval rektora, ať Tovaryšstvo koupí Košumberk, a rektor se mu smál. Lamberkovna se zvedla, postála, rozmýšlela se a pak si sedla k Tannerovi. Galantní román by tu byl; jenomže bez osoby jménem Terezie Rozálie. Arcibiskup má oči jenom pro matinku. A občas ještě pro hejtmanku, když mu nalévá a nastaví se vždycky tak, aby jí viděl až na břicho. Ze všeho nejlíp asi bude opít se jako tady ten provinciál, tomu už je dobře. Oči má zavřené a směje se. Proč si ho ale zpovědník tak divně prohlédl a odchází? Asi se mu chce spát. Anebo zvracet. Divukrásná noc.

- Už jste si vzpomněl?
- Už dávno, jasná paní.
- A co to je?

Valdštejn se vděčně usmál. Věděl, že se musí usmát vděčně. Jako by on přijímal a ona dávala. Jako by on nedočkavě, úpěnlivě žádal a ona koneckonců svolila. Takový je zákon hry. Jinak se nedostaví neřest lítosti. A ona potom nezapláče na zmačkaném prostěradle překrásně lživým steskem, ale jen obyčejným, pravým zoufalstvím. A to by bylo nesnesitelné.

- Smím přijít k vám, nebo mám čekat na vás?
- Kde čekat, hrabě?
- Ve svém pokoji...
- V pokoji? A co tam budem dělat, důstojnosti?

A to už byl tah vedle šachovnice; to už bylo mimo hru. Ta vdova si snad myslí, že je císařovna. Anebo abatyše. Anebo že je krásná jako Davidova věž. Bůh ví, že není. Valdštejn už měl chuť jí odpovědět velmi prostým slovem, co tam s ní hodlal dělat. A vstát a odejít. Pak ale dostal nápad. Truchlivě se opije. Okamžik je to velmi výhodný. Smutně se usměje a začne pít a nakonec ho odnesou, jí zbude hořké nedorozumění, kýžený stesk, a on se pohodlně vyspí. Smutně se usmál a vypil svůj i její pohárek.

— Bude to neveselá noc, jasná paní.

— Počkejte, hrabě. Neurázejte se, vždyť já vám za to nestojím. Chcete, abychom se spolu vyspali? Nevím to jistě, ale možná, že i chcete. Co teď? Já totiž nechci. Ne, lžu, já chci. Ale nemohu. Já se bojím. Bylo by to možná ošklivé. A hlavně zbytečné. A já se bojím, hrabě. Budu toho litovat. Už ráno toho budu litovat. Ještě teď v noci toho budu litovat. Možná i vstanu a půjdu k vašim dveřím. Ale stejně nezaklepu. Bojím se, mám hrůzu, je to trapné, ale nezlobte se na mne.

A plakala. Byl to obyčejný, pravý pláč. Bylo to nesnesitelné. Lambertkovna příběhla a vzala matku v podpaždí a odvedla ji, aniž si kdo čeho všiml. Za chvíličku se vrátily, Marie Maximiliána už byla klidná, nikdo nic nepoznal. Valdštejn už ale seděl ve stínu na obrubě kašny a právě k němu přicházela přiočila paní Zuzana a klekla si

tam k němu do trávy. Nikdo nic nepoznal, Marie Maximiliána stála uprostřed nádvoří, sama, v krásných brokátových šatech, s perlami kolem krku, jako při dožinkách ověnčený vích, písař hrál na flétnu, bylo to směšné, hloupé, zoufalé. Vyšehradský probošt se k ní přitočil a trochu se jí opřel o nahé rameno.

— Já tady slavím svoje zajímavé výročí. Nevíte jaké? Třiačtyřicet roků už jsem proboštem a čtyřiatřicet let jsem knězem. Chápete? Ne? Jen počítejte. Spočítala jste si to? A co vám vyšlo? Že jsem byl devět roků proboštem a nebyl ještě knězem. Rozumíte už? Martinicové jsou dobrý rod. Ten může všechno. Vy přece taky jste Martinicová. Váš dědeček byl Martinic. To byl můj otec, už chápete? Vaši paní matku jsem doprovázel ke hrobu. Tenkrát jsem už knězem byl. Proboštem samozřejmě taky. Tím jsem byl o devět roků dřív. Nepůjdem spat?

Hraběnka se otočila a odešla. I ostatní šli spat. Valdštejn s paní Zuzanou počkali u kašny, až se odpotácí hejtman. Pak také odešli.

Košumberk už dávno nebyl zařízen na tolik vznešených nocležníků. Pátera Hada na tu noc odstěhovali ke Křížulkovi; jeho pokoj dostal biskup Pešina. Košumberská misie, zas jako kdysi směstnaná v jednom pokojíku, bála se zašramotit, aby hosta vedle neprobudila. Otec Křížulka celý večer čekal na Vojtíška, seděl v koutě, přikrčený, obut, oblečen, jako by měli tu noc přijít rejtaři anebo mocní andělové a hnát ho odtud někam do polí.

— Co se děje, Vojtíšku? Mám špatné tušení.

— Jaké tušení, otče Jene?

— Že budeme muset z Košumberka pryč.

— Ale ne. Kdepak pryč. Pojďte si lehnout.

— Byla slavná večere?

— To víte, slavná.

— A co váš Tomášek? Poznali jste se? Už zdálky, že? Jakkak byste se vy dva nepoznali. Co? Objal vás? A povídali jste si?

— Povídali.

— A pobřečeli jste si?

— Pobřečeli.

— Jaký je? Nebuďte jako můra. Vypravujte.

— Jaký by byl? Je stejný. Zestárl. Ale jinak je to pořád on. Říkali jsme si ovečko, víte? Když jsme byli malí. Vůbec se nezměnil.

— A otec provinciál? Je mladý, hezký, viděl jsem ho. Učený, vidíte. Jestlipak si mě taky zavolá? Ne, tenhle asi ne. Co by si se mnou vykládal? Arcibiskupa jsem natrapíroval v aleji. S hrabinkou. Drželi se za ruce jak děti. Ten je ještě mladší, že? Mladší i nežli naše hrabinka. Vypadal skoro jako její syn. Oni jsou z přízně?

— Ne, nejsou z přízně. Anebo možná jsou, kdopak je zná. Oni jsou mezi sebou pomalu už všichni z přízně.

— Nesnědl jste něco špatného?

— Proč?

— Nevypadáte dobře. Vojtíšku, že vy jste moc pil!

— Ani ne.

— Pil jste a nejste zvyklý. Lehněte si. Do rána to z vás vyprchá.

Klekli, modlili se, pak zhasli svíčku, páter Had se svlékl a vlezl do postele, Křižulka se stočil na zemi pod plášť.

— Hodně se změnil, vidíte?

— Kdo?

— Váš Tomášek. To jinak nejde. Vy jste se jistě taky hodně změnil. Nezlobte se na něj. Řeknu vám, nechtěl bych být biskupem. Dobrou noc. Už mě to drobet přešlo. Už mě to tolik nestraší.

— A co vás strašilo?

— Přece to tušení. A stejně tady už nebude pěkně. Proč stavíme tu rezidenci, Vojtíšku?

— Abychom... měli větší sílu.

— Sílu? A proti komu, Vojtíšku?

— Už spěte, otče Jene.

A Křižulka zůstal v botách, oblečen, jako by měli v noci přijít a hnát ho do polí.

Spal páter Had, spal podroušený hejtman, drobounce dýchal biskup sufragán, spal Tanner, zády k sobě spali Lamberkovci, chrápal Martinic, nespal jen otec Křižulka a nespala Marie Maximiliána; oba leželi a dívali se do tmy a ticho bylo takové, v kterém je slyšet duši volající o pomoc.

A nespal Valdštejn a nespala paní Zuzana. Hejtmanka se zula, lehla na postel a čekala. Co se má stát, bezpochyby se stane. Ztichla, ležela. A nedělo se nic. Valdštejn stál u dveří a pozoroval tu pestrou, nesmyslnou, dýchající změt peřin, těla a šatů, která čeká, aby jí dal účel, poslání, aby ji seřadil do boje, aby už konečně vykročil a začal z chaosu vyvolávat směšný pláč, lež a stesk, šimravou trýzeň osudu, který tolik miluje postele hloupých a opuštěných žen. Zuzana se vtom nadzvedla a prohlížela si ho.

— Není vám dobře, Jasnosti?

A Valdštejn se dal na pochod. Vzal svícen a postavil si ho co nejbliž. Pak si sedl na postel. Rozvázal jí tkanici. Ona ho plácla přes ruku, chvíli se chaos zmítal, pak se všechno uklidnilo a paní Zuzana už zase ležela a čekala a byla nahá. Ucítil ostrý pach potu a potom další pach, když jí nehtem pomalu přejel po bříše a ona stiskla stehna, chytla ho za rukáv, zvrátila hlavu, a pak nohy skrčila a usmívala se a ukázala lesklé zuby a jazyk, malý, růžový. Valdštejn se pomaloučku svlékl. A klekl si k ní a znovu jen tak nehtem jí kreslil po krku, po ramenou, po ňadrech, objížděje velké bradavky, svrasklé jak od mrazu. Nedělala dobře, že zůstávala naznak; prsy měla těžké, rozlité až skoro k loktům. Nejprotivnější ale byl ten pot. Měl jsem ji umýt, pomyslel si hrabě a sesunul se níž, pomínil břicho, měl rád propadlá, hnědá břicha a úzké boky, trochu drsné, připomínající zastřelenou laň. Pak všeho nechal, klekl si nad ni tak, že kolena měl téměř v jejích podpaždích, a díval se jí do očí. Zuzana těžce vzdychla, tělo se celé vzepjalo, chaos se znovu zamítal, postel zapraskala, Valdštejn se bůhvíjak octl na znaku a nad ním strašná velká ňadra jako měkké bílé hlavy nemluvnat, sraštělé břicho, zuby, pot a pach, a pak už jenom ono zběsilé rajtování lásky, vítězné a zoufalé, netrvalo to dlouho, s ženami úzkých boků a hnědých plochých břich to déle trvá, pak ještě příliv něhy, měkké polibky, pak slza, potom stínek trapnosti, hledání peřiny, aby se cosi náhle přikrylo, zpocená hlava, ospalost, venku svítá, snad mi tu nezůstane do rána.

Nezůstala. Když se vrátil, trochu oblečen, stála už u okna a dívala se, jaký bude den, a navazovala si přetrženou tkanici. A nezdálo se, že by v ní začínal doutnat stesk, hořký knůtek a vztek na osud.

- Budete spát, nebo už chcete snídani, Vaše Milosti?
- Pokusím se spát.
- To je nejlepší. Já vás dám vzbudit, spěte klidně.

Vyměnila mu ještě prostěradlo, urovnala postel, tajně zívla, usmála se, uklonila se a byla pryč. A Valdštejn seděl na posteli a přiznal si, že to bylo tak prosté, až se v tom vůbec nevyzná. Cítil se jako psík, který vykonal, co bylo třeba, a stojí za vraty a třese se. Ptáci venku křičeli a vycházelo slunce. Arcibiskup usnul. A ještě ve spaní se zdálo, že mu hanba okusuje bledý obličej.

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

XXXIV

Byla neděle osmnáctá po svatém Duchu, zvon bil, procesí se scházela, slunce svítilo. Vysoko na nebi, v ametystovém voze se ukázal svatý Ignác, svatý František Xaverius, svatý František Borgiáš i Jan Nepomucký, kurií dosud nepochopený; všichni mávali zlatými korouhvičkami a plesali, že i z východních Čech už tedy řeky tečou k Římu. Lucas Englisch, nový provinciál Tovaryšstva Ježíšova v zemích Koruny české, vystoupil z kočáru, uklonil se obstárlému biskupu Talmberkovi a prstem si přivolal svého hradeckého rektora.

— Všechno je v pořádku?

— Všechno je v nepořádku, reverendissime.

A za chvíli už se košumberská rezidence třásla provinciálovým tichým, sotva slyšitelným křikem. A ze vrat jako rychlé vojsko vycházeli Naši, košumberští, hradečtí, pražští, zařítit, co se zanedbalo. A kolem deváté už po schodech k chrámu za víření bubnů a kotlů a za zvuků trub šťastně stoupal průvod družiček doprovázejících zázračný obraz, ověčený kvítím a zastřený něžnou rouškou.

I s obrazem byl zmatek. Nakonec se našel až v hraběncině domku. U mrtvol, v nohách postele. Páter Had jí ho tam včera večer donesl, prosila o něj, chtěla ji, smutnou Matku, ještě vidět. Černí patres vešli do domku, Šimon Hampl je vedl, tušil, co tam najdou. Popadli obraz, mrtvé si ani nevšimli, spěchali. Maria měla oči trpké a moudré. Dítě

krvácelo z ran. Hampl přes rameno zašeptal superiorovi, že má přijít za otcem provinciálem; ale honem, cito, hned. A páter Had se konečně probral, vyšel na dvorek, u studny si opláchl obličej a pak zavolal děvečku, ať doběhne pro paní Zuzanu a ať se postarají o mrtvé tělo, umyjí je a obléknou. A sedl si před stavením na lavičku, jako když hlídá. Nad ním bez přestání tloukl zvon.

A biskup se zastavil před chrámem a patres se seřadili za ním a říkali sedmero kajících žalmů. A biskup ulehl tváří k zemi a patres ho obstopili a zpívali litanii ke všem svatým. A biskup povstal a pokropil žehnanou vodou sebe i svůj doprovod. A obešel zvenčí celý chrám a kropil jeho zdi. Proudý věřících zaplavily schodiště i stráně. Prapory plály. Báně se leskly. Slunce svítilo. A biskup přistoupil ke kostelním vratům a berlou na ně třikrát zaklepal a třikrát velkým hlasem zavolał.

— Otevřete se, ó brány, aby mohl vejít slavný král!

A zevnitř se třikrát ozval utopený hlas, jako by se ptaly prázdné krypty.

— Kdo jest ten slavný král?

A biskup třikrát vztáhl ruce k nebi.

— Hospodin mocný a silný!

A vrata se otevřela, biskup nakreslil berlou na práh znamení kříže a vstoupil a za ním patres a kanovníci a děkani a faráři a ministranti a šlechta z okolí a sodálové pobožného bratrstva a korouhve a prapory cechů a hudba a zpěváci. Kostel byl veliký, ale spodní lid se ani do něho všechen nevešel. Zůstali na schodech a v ochozu. Bylo jich příliš mnoho.

A biskup klekl uprostřed a vzýval Ducha svatého. A vstal a na podlahu, posypanou popelem, psal berlou latinská a řecká písmena. A obešel chrám zevnitř, pokropil podlahu i zdi a svatým křížem pomazal nejprve dveře a potom stěny chrámu na dvanácti místech, kde bylo dvanáct malovaných křížů a hořelo dvanáct svící. A posvětiv i oltář, sloužil slavnou mši. Už zapomněl, že Bůh by snad měl počkat, když lidé nemají kde spát. Poslední dobou světil spoustu kaplí a kostelů; a lidé se koneckonců vždycky někde vyspali.

A biskup četl z evangelia svatého Lukáše o publikánovi jménem Zacheus, jehož dům poctil Pán návštěvou, řka: Spasení stalo se dnes domu tomuto, neb přišel Syn člověka, aby hledal a spasil, což bylo zahynulo.

Před obětováním vykročil ze sakristie páter Englisch s četným doprovodem a nesl rozžatou zakladační svíci. Došel před oltář a pronesl velkou řeč, ve které vroucně poděkoval paní Marii Maximiliáně, rozené hraběnce ze Žďáru, zakladatelce chrámu, obětavé dárkyni, oddané příznivkyni Tovaryšstva Ježíšova a matce svého lidu. A protože hraběnka nebyla přítomna, převzal fundační svíci jejím jménem správce Chodt. Za svou milovanou paní. Za dávné vladaře Košumberka, kteří odešli. Za ně za všechny promluvil tento prostý muž, jenž jediný přetrval zkázu nešťastného rodu a přenesl své srdce do náručí nadějnějšího panstva, tento nezničitelný muž tvrdé kůže a miškářských prstů, dědic a dauphin, Petr Chodt.

Varhany hřměly, chór zpíval, kouř stoupal vzhůru, zvonil zvon, všechno už bylo v pořádku a chrám se otřásal jako koráb, jenž brzy vzlétne, a jako obrovský kámen, který se už brzy dá do pohybu a bude se valit dolů a rozmačká, co mu bude v cestě, a lidé budou jásat hrůzou a umírat nadějí, ale kámen, kámen zůstane němý. Dole už mrtvé tělo umyli a oblékli a položili zatím na prkno. Páter Had seděl před stavením a hlídal.

A bylo po mši a lidé vycházeli ven a lidé zvenku se hrnuli do chrámu a všichni chtěli spatřit ten prostor, tu výšku, tu nádheru a všichni si chtěli aspoň sáhnout na vrata, pomazaná směsí oleje a arabského balzámu, aspoň očima se dotknout stěn, mezi nimiž odedneška přebývá slavný, mocný král, aspoň koleno a konečky prstů přitisknout na dlažbu, ve které už pukají semena příštích zázraků. A kruhem kolem chrámu mlčky chodily postavy v černých sutanách. Nostri. Dílo bylo u konce. Mrtvá ležela na prkně, prsty obtočené růžencem, chrám nad ní stál jako boží pes, měsíční kámen, balvan z nebe, skvělý náhrobek, tlačil ji, zavalil ji, měl na portále její jméno i erb jejího rodu, ale nepatřil jí a ona nepatřila jemu. Páter Had seděl před cizím stavením a díval se, jak padá listí.

A to už bylo vítězství, vítězství pravé církve, jediné církve, svaté matky, církve římské a hierarchické. A Čechy se proměňovaly v srdce, které hořelo, v království mariánské.

A to už bylo vítězství černých mužů, kteří považovali za nezbytné získat moc, aby mohli rychleji šířit pravdu. Kteří museli dokonale zvítězit, neboť měli poslání a měli ideu. Boj byl těžký, komplikoval se a vlekl; mezitím přestávalo být jasné jejich poslání a idea se povytrácela. Nicméně oni zvítězili dokonale. Oni získali moc a zalíbilo se jim v ní. A moc je železná klisna, která jde, kam sama chce. Může sedět na kozlíku svatý s lilií. Může být kára naložena pravdou, spásou, pochlebností, nehýtky dětí, chlupy z cizoložnic, dalmatikami, ovšem, čímkoli. Moc je hrbaté a svévolné zvířátko.

A beránek boží, který snímá hříchy světa, je veden k zabití, je bezmocný a oněměl, a kdo chce, si ho strhává.

Páter Had seděl před cizím stavením, listí padalo a naděje už bylo tak málo, že sőtva kryla dno.

A to bylo vítězství, to byl požár, to byl strom víry sladce rozkle nutý nad hořkým královstvím. V koruně stromu zasedli na jaspisová křesla v hedvábných mitrách nejvýbornější preláti. A nad nimi zpívali andělé ve třech řadách, ve třech výškách, ve třech kúrech podle tří hierarchií. Vznášeli se, kroužili, trvali blíže a blíže Světlu slávy. A dole pod stromem stál malý černý kněz a špatným hlasem zazpíval Te Deum laudamus. A preláti to po něm opakovali. A po nich andělé všech hierarchií. A Bůh uslyšel zpěv a spokojeně přimhouřil oči. I malý černý kněz spokojeně přimhouřil oči. Všechno bylo v pořádku. Šimon Hampl měl špatný hlas, ubohý hlas, hubený hlas, ale uslyšel ho Bůh.

Páter Had seděl u paty Chlumku, na severní straně, stráž před ním byla strmá, kdesi nahoře se bezpochyby lesknou báně a lid se schází k odpoledním modlitbám a ke svatému pozhánání. A kruhem kolem chrámu bezpochyby chodí postavy v černých sutanách. Nostri. Už máme pevnost. A už jsme vyrazili, praporce bijí o žerdě. Vzhůru srdce! Hosana! Vae caecis ducentibus! Vae caecis sequentibus!

Běda slepým, kteří vedou!

Běda slepým, které vedou!

Zdali může slepý slepého vésti? Zdaž oba do jámy neupadnou? Kdopak ví, svatý Lukáši... Zatím ještě oba jdou a blaženě se usmívají.

A to bylo vítězství, vítězství nesmírného vojska nad bezbranným mužem, který osaměle dlí v getsemanské zahradě a jeho duše je smutná až k smrti.

A z kmene stromu v řadách vystupovali pěšáci ozbrojení křížem a slovem a odcházeli po pěšinách, jež vedly do všech stran. A všechno, co zahynulo, přijalo jejich slovo a jejich kříž. Hořčičné zrno padlo do písku a vydalo bledé byliny. A lidé žili dál.

A nahoře zpívali proroci Ješajáhů, Jirmejáhů, Jechezkél, Dániél, Hóšea a v jejich zpěvu bylo mnoho ohňů, pomst a vyvrácených měst, mnoho údolí posetých kostmi, mnoho pouští a lvů a pláče.

Slyšte nebesa a ušima pozoruj země, nebo Hospodin mluví: Syny jsem vychoval a vyvýšil, oni pak pohrdli mnou.

Proroci však zpívali docela tiše, zdálky, nebylo jim téměř rozumět. A ještě výše nad nimi se otáčely nebeské sféry, kde už není pomst ani lvů ani čekání a všechno je jen holé tajemství.

A lidé už neměli na vybranou život, anebo víru, neboť život nelze vyměnit za jiný a víra jim byla stanovená římská, jediná; mnozí z nich si však doma zapalovali svíčky a četli Apokalypsu a jejich víra pak bylo blouznění a jejich život se od smrti nedal dost dobře rozpoznat. Těm lidem ovšem nebylo pomoci.

— Psal jste si tehdy pořád něco do písku. Už jste to dopsal?

A páter Had věděl, že už chybí jenom jedno písmeno. Černé théta, znamení mizerie. Černé théta, rozsudek smrti. Thanatos, syn Gaie a bratr Hypnův, už je na cestě; plouží se spadáním listím a za ním se courá šašek jménem Pickelhering, tedy Uzenáč.

Bůh smrti je mladý, má nádherná zlomená křídla a pochodeň s černým plamenem.

Šašek dělá nechutné posuňky.

Co jest pravda?

Kvečeru přišel Šimon Hampl. Padal únavou, ale oči měl pyšné, přísné a plné nadšení. Už skoro nebyl povrhel.

- Jdu za vámi. Ale už naposled.
- Na lavičce bylo pro dva místa dost, ale Šimon Hampl si nepřisedl.
- Co chcete?
- Poslušnost.
- Já jsem poslušný, otče Hample. Vždycky jsem byl poslušný.
- Odedneška mi budete říkat otče superiore?
- Rozumím. Co chcete, otče superiore?
- Seberte se a přijďte do rezidence. Tam se dovíte.

A Hampl odešel a všichni seděli v rezidenci, praepositus provincialis Lucas Englisch, hradecký rektor Karel Línek, košumberský superior Šimon Hampl, patres z Prahy, z Hradce i domácí; a všichni čekali, co páter Had udělá.

A páter Had seděl v cizím kraji před cizím stavením, stmívalo se, všechno už se rozplývalo, rozpouštělo, všechno už bylo nezřetelné, padalo listí, peří fénixů, a bylo toho málo, na čem záleží.

A půjdu večerní krajinou a má duše bude opuštěna, vyhnána, tedy svobodná. A potkám ovečku a bude bezbranná a bude boží.

Večerní krajinou šel v tu chvíli muž v černém plášti; vydal se prve Mýtskou branou z Králové Hradce a teď už mizel v dlouhém průseku jihovýchodním směrem. Cesta nebyla dobrá, začalo pršet a táhl chlad z hlubokých lesů. Zavázán jít ihned a kamkoli vzal prve vak a šel. Počítal, že k ránu dojde na Košumberk; nají se, odpočine si a půjde dál. Až na Moravu. Bude zpovědníkem. U hraběnky. U vdovy. Šel, přšelo, zdálky jako když kdosi volá o pomoc. Semtam zapadl až skoro po kotníky do bláta, trochu si vzpomínal na Prahu, trochu mu bylo líto, že musel opustit Collegium maximum, knihovnu, učené přátele, ale ještě víc se těšil. Pozná nový kraj. Zvykne si. A vykoná práci prostou, malou, ale užitečnou. Být na světě užitečný je veliké a vzácné vítězství člověka. A musíme být šťastni, podaří-li se nám zvítězit v jakékoli míře a na kterémkoli místě. Šel a těšil se. Jmenoval se Jan Abraham. Jan Křtitel.

Ne. Nepotkám ovečku. Ovečky nejsou. Potkám šaška jménem Uzenáč. A bude se mně smát.

Všichni seděli v rezidenci a čekali, co Vojtěch Had udělá.

A Vojtěch Had neudělal nic.

A to byl konečně jeho první čin.

A šašek jménem Uzenáč k němu přistoupil, měl zlomené křídlo a dělal posuňky. Snad mu chtěl cosi vysvětlit.

Páter Had byl pohřben na Chlumku, v naší kryptě, která je hned u vchodu do chrámu a kam budou časem dáni všichni Nostri; ve dvou řadách, po čtyřech nad sebou.

Tělo Marie Maximiliány bylo beze vší slávy uloženo do sklípku před hlavním oltářem. Leží tam sama. Dodnes.

*Mějte se dobře, lucerny
paláce nebeského!*

klasická
Česká knižnice
v textově spolehlivém vydání
www.kniznice.cz

KOMENTÁŘ

*Skuteční básníci chtěli vždycky i v těch svých výtvorech,
které se zabývají historií, vyslovit jen současnost,
svůj vztah k vlastní době, své prožité poznání,
co z minulosti žije i v jejich době.*
(Feuchtwanger 1968: 325)

I/ NÁMĚT

Jiří Šotola se sice narodil 28. května 1924 ve Smidarech severně od Nového Bydžova, ale dětství a mládí prožil v jiném regionu východních Čech. Jeho tatínek působil jako středoškolský učitel a ve třicátých letech vyučoval na gymnáziu v Litomyšli. Právě tento kraj si budoucí všestranný spisovatel velmi oblíbil, později se sem pravidelně navracel a lépe jej poznával. Na doporučení výtvarníka Vladimíra Tesaře zakoupil v druhé polovině sedmdesátých let chalupu v přílehlé vsi Doly, kam zajížděl čím dál častěji, protože tam našel potřebný klid pro tvůrčí práci. Malebný hřbitůvek u kostela Zvěstování Panny Marie v nedalekých Janovičkách se nakonec stal místem autorova posledního odpočinku.

Již předtím ovšem Šotola nemohl minout architektonickou dominantu Skutečska, kterou je jezuitský areál a chrám Panny Marie Pomocné na Chlumku v Košumberku. Začal se zajímat o dějiny tohoto poutního místa a propátral nemalý počet historických pramenů vážících se k epoše vrcholného jezuitského baroka a k tomuto regionu. Víme o tom z rozhovoru s autorem, který

velmi blízké styky s jezuitu a slib vdovské čistoty přijala již v září 1667. Všechny tyto události se ve skutečnosti odehrály před příchodem Vojtěcha Hada na panství a hraběnka při nich sehrála mnohem aktivnější roli než v románu, dá se říct, že je iniciovala ona, nikoliv jezuité. Šotola tedy začátek Hadova stýkání s hraběnkou vědomě posunul v čase. Jednak tím zdůraznil pasivitu hraběnky vnímané jako oběť jezuitské manipulace a zvuče, jednak tím vyhrotil vnitřní spor nerozhodného Hada. Ten před sebou alespoň zpočátku vidí krásnou, avšak smutnou a životem vláčenou ženu, již chce pomoci v duchovních nesnázích, avšak neví, jak se taková opora poskytuje, neboť v jednání se ženami nemá dosud žádné zkušenosti. Navíc je mu představenými záhy připomenuto, že jeho úkol tkví jinde než v soucitu s bezbrannou šlechticnou a že jí nemá co pomáhat, nýbrž přivést k tomu, aby veškerou svoji moc a majetek odevzdala do rukou řádu.

II/ VÝZNAMOVÁ VÝSTAVBA

Román sestává ze čtyřiatřiceti římsky číslovaných kapitol nestejnomyšlného rozsahu. Je podán víceméně chronologicky a v ústřední dějové linii sleduje události let 1667 až 1696. Časová lineárnost je narušována dvěma textovými pásmy, jež jsou odlišeny kurzivou. Jedná se o retrospektivní pasáže sumarizující dosavadní život hraběnky Marie Maxmiliány s akcentem na poměrně tvrdou výchovu v dětství a na dvě její nevydařená manželství. Tato retrospektivní rovina ovšem není podána lineárně tak, aby na ni přítomnostní rovina plynule navázala, jak bývá zvykem, ale je netradičně pojata proti toku času. První prostrh je datován k roku 1666, kdy hraběnka spolu s osmiletou dcerou Terezií Rozálií, svým jediným žijícím dítětem, pochovala svého druhého muže; poslední se vztahuje k okolnostem jejího narození v roce 1637. Jediný flashback, který nereferuje o předchozím hraběně životě, je umístěn na začátek čtvrté kapitoly a stručně zmiňuje příchod prvních jezuitů do českých zemí. Dosavadní život pátera Hada je na rozdíl od postupného a kontrárního rozkrývání hraběně minulosti podán v jediné retrospektivní pasáži hned ve druhé kapitole.

Druhé textové pásmo tvoří hraběně dopisy sestře, již mohla jako jedinému člověku svěřovat své city, obzvláště pak po provdání a odchodu už dospělé dcery. Dopisy čím dál víc navozují hraběně samotou jak svým obsahem, tak svou jednosměrností, protože po nich nikdy nenásleduje sestřina odpověď.

Významnou roli hrají první a předposlední, tedy třiatřicátá kapitola, jež jsou koncipovány jako Hadova citace Davidova úzkostného kajícího žalmu.

Evidentně referují o téže dějové sekvenci, kdy páter stojí nad mrtvým tělem hraběnky a uvědomuje si svůj podíl viny na neutěšeném osudu ženy, jíž měl coby její zpovědník pomáhat a utěšovat ji. První kapitola je tedy časově inverzní a spolu s kapitolou předposlední vytvářejí kompoziční rámec příběhu, po něm následuje již jen popis hraběčina pohřbu v kapitole poslední.

Promyšlené kompozice a rozvržení jednotlivých kapitol si povšiml Jaroslav Kolár, který ji v diskusi s Vladimírem Karfíkem a Milošem Pohorským označil za „zrcadlovou“ symetrii, neboť jejími uzlovými body jsou určité dějové vrcholy, skupinové scény, poměrně pravidelně rozložené v celém románu. Středovou osu románu tvoří osmnáctá kapitola pojednávající o slavnosti kladení základního kamene košumberské jezuitské rezidence. Badatel svoji tezi dokládá dvěma předchozími skupinovými scénami (oslava Velkého pátku na Luži, svěcení kaple na Chlumku), jimž odpovídají scény střetnutí Křížulkova procesí s Otakarem Zichem a jeho druhy a otevření poutního chrámu na Chlumku ve druhé polovině románu. Je zřejmé, že středová kapitola představuje gradaci, neboť ve skupinových scénách, které jí těsně předcházejí i následují, je patrná značně vyšší intenzita dramatických konfliktů než v oněch scénách okrajových, kde jsou spíše jen naznačeny (rozhovor 1970: 83). K tomu můžeme přidat Hadovy paralelní návštěvy pražského provincialátu v šesté a osmadvacáté kapitole, cestu otce Křížulky na Košumbersk ve třetí kapitole a jeho odchod neznámo kam v kapitole sedmadvacáté, a tak bychom mohli pokračovat až k analogickým dialogům mezi týmiž aktéry či situacím v rámci jednotlivých kapitol. Paralelnost přitom Šotolovi slouží k tomu, aby demonstroval nikoliv totožnost, nýbrž právě proměnlivost postav, které spolu s fyzickým stárnutím dospívají ke skepsi, deziluzi, pocitům zneuznání, marnosti svého úsilí a pomíjivosti vlastních životů. Tomu odpovídá okázalost či pompéznost slavností, jež byly pro baroko příznačné, v první části románu, zatímco v kolektivních scénách v druhé polovině převládá snaha co nejrychleji si odbýt církevní či náboženské povinnosti, s nikým příliš nediskutovat, akci co nejdříve ukončit a odjet do pohodlí domova.

Jedním z ústředních principů románu je dialogičnost, která může souviset jak se Šotolovou předchozí dramatickou tvorbou (i když nebyla nijak rozsáhlá), tak především s tím, že román měl být původně divadelní hrou (Novák 1968: 42). Jak k tomuto rysu poznamenal Milan Jungmann: „Je to neustálý rozhovor, věčný spor, je to román dialogů, je to román myšlenkových konfliktů, je to vzájemné přitahování a odpuzování dvou osudů“ (Jungmann 1990: 6). Nejedná se přitom pouze o rozhovory mezi hraběnkou a páterem, oba vedou

dialogy s dalšími románovými figurami. Mnohem častěji se to týká Vojtěcha Hada, když hledá životní poslání a pokouší se formulovat své vnitřní pravdy. Ačkoliv není Marie Maxmiliána o mnoho starší než on, v tomto ohledu je na základě vlastních životních zkušeností mnohem vyzrálejší osobností. Páter Had se ocitá v téměř neustálé konfrontaci, disputaci či kontrastu s komplementární postavou (jezuitský provinciál, rektor hradecké koleje, otec Křižulka, admonitor Hampl), která jej povětšinou nabádá k přijetí určitého stanoviska nebo k vykonání činu, s nímž se Had neztotožňuje. Protože páter je muž slabý, nerozhodný a také bojácný, protože si dobře uvědomuje, že kdyby byl pro neposlušnost z řádu propuštěn, ocitl by se bez jakýchkoliv prostředků, všechny zadané úkoly splní. Teprve v samotném závěru, kdy už je pozdě na jakoukoliv nápravu a jeho i hraběččin život jsou zmařeny, se poprvé vzepře a proti veškerému očekávání neudělá nic, což vypravěč ironicky komentuje: „A to byl konečně jeho první čin“ (s. 383).

Neustálou dynamizaci textu vedle přítomnosti konfrontací, kontrastů a bipolarit zajišťuje podle Pohorského (1970: 3) určitá dvoucestnost Šotolova uměleckého obrazu protireformace. První trajektorie míří vzhůru: po příchodu jezuitů na panství následuje stavba mariánské kaple a následně po získání rezidence budování poutního chrámu. Sledujeme úspěšnou vzestupnou cestu, po níž se jezdí v kočáře, vymezené lineární schéma historie, jež působí jako násilná nutnost. Opačný kurz vede cestou nepodařených a nedokončených záměrů. Ze vzájemného míjení těchto dvou směrů vyplývá pocit smutného napětí. Neboť živí lidé s nějakou touhou, posláním, s představou štěstí a spásy, ke které chtějí sami dojít nebo ji dychtí zajistit druhým, případně jen s obyčejnou vůlí žít, se tou první cestou vydávají jen málokdy. Chodí pěšky, někdy bosí, z pokory či z nutnosti. O dvou protichůdných pohybech píše také Milan Jankovič, avšak mnohem konkrétněji. Do protikladu k cestě vítězné moci katolické církve na košumberském panství klade hraběččin nešťastný osud (Jankovič 1992: 514).

Stojí za zmínku, že k momentu Hadova závěrečného odmítnutí činu se autor vyjádřil i v časopiseckém rozhovoru, když na otázku, zda má člověk nějaké šance proti tzv. logice dějin, odpověděl následovně: „Snad má. Nebo ne? Člověk někdy neví; obzvláště teď na podzim roku 1968. Spíš bych ale přece jenom řekl, že má. Neříkám ovšem, že půjde o seberealizaci příliš veselou. I v zoufalství může být seberealizace. I v ironii. Ovšemže i v činu — ale i v odmítnutí činu“ (Novák 1968: 43). Z odpovědi je mimo jiné patrné, že i v neutěšené politické situaci, která jej musela jako aktéra Pražského jara

a reformního komunistu těžce zasáhnout, zůstal Šotola opatrným optimistou, respektive optimistickým realistou.

Citát je zároveň jediným přímým dokladem toho, že autor vedl v románu zřejmou spojnicí se svou současností. Snad každý tehdejší čtenář musel rozklíčovat zřejmou paralelu mezi jezuitským řádem a komunistickou stranou, organizací, jež mnohdy extrémním způsobem praktikovaly ideologii, v prvním případě náboženskou, v druhém politickou.¹ Příslušníci obou uskupení museli prokazovat slepou poslušnost, striktně se řídit řádovými regulami či stranickým pravidly, neustále podléhali vnitřní kontrole a sledování, jakékoliv selhání bylo tvrdě trestáno. Řadová a především vedoucí členové se sice podíleli na moci, avšak svoboda jedince pro ně představovala nedosažitelnou hodnotu, o níž je marné usilovat.²

Přesně to vystihuje příměr Tannera, provinciála jezuitského řádu, k jedoucímu vozu: „Sám se řídí a je nezastavitelný, vůbec se o nás nestará. A vy? Buď si na něj naskočíte a povežete se. Královsky se povežete. Můžete přitom ještě volat: Ano, hleďte, ano, takhle jsem to chtěl! Anebo se mu postavíte do cesty, zažijete si krásnou chvíli, bude se vám zdát, že sám Kristus tam stojí s vámi a z keře u cesty že někdo šeptá: Ejhle člověk, bude to nádherné. A pak se přikodrcá vůz, rozmačká vás a jede dál a nestalo se nic. Vy ležíte a Tovaryšstvo jede dál“ (s. 172). Zatímco zpočátku se tedy ještě Tanner domnívá, že „něco už políčíme na ten vůz“, o několik let později už nic takového nepřipouští: „A vůz už jede, slyšíte? Buď budem stát, anebo naskočíme. Nic jiného není. Vždyť vy dobře víte, že není. Nedá se utéct. Kam? Most není, nic není“ (s. 200).

Způsob vyprávění Šotolova románu nazval Milan Jankovič „epikou dramaticky rozkmitaného smyslu“. Autor se opírá o dokonalé využití prostředků moderní prózy, jako jsou vnitřní monolog, polopřímá a nevlastní přímá řeč, při nichž dochází k ustavičným změnám perspektivy. Vidění a hodnocení věcí z různých úhlů dynamizují řeč vypravěče i postav, hranice mezi jejich výpovědními pásmy se relativizují. Řeč vypravěče se nečekaně mísí s vnitřním dialogem či s polopřímou řečí protagonistů nebo jen s jakýmsi neosobním veřejným míněním. Vstupuje do promluvy jiných anebo jim naopak uvolňuje

1 Svědčí o tom i skutečnost, že příprava druhého vydání románu byla v roce 1971 zastavena a že se realizovalo až po pádu komunistické totality (viz Ediční poznámka).

2 Projekci aktuálních témat doby, v níž Šotolův román vznikl, do vyprávění se blíže zabývá např. rakouská bohemistka Gertraude Zand (2018).

místo a ponechává čtenáře nejednou v pochybnostech, kdo vlastně ke komu hovoří. Dochází tak ke specifické situaci, kdy se vždy jen na chvíli ustaluje pevný obrys věcí ve výrazu, aby vzápětí převládla epická distance k nim. Takový oproštěný výraz se pak může přesmeknout do jiné polohy, například do lyrického symbolu nebo neskrývané ironie.

Uvedme nejprve příklady ironie. Hned v druhé kapitole, resumující Hadův předchozí život, o něm rektor Klementina smýšlí tak, že „tohoto mlčícího, ale chytrého krívonosého teologa by bylo škoda na to, aby se nakonec potloukal někde po vsích nebo po špitálech anebo skončil jako zpovědník u bohaté vdovy“ (s. 11). A přesně tím se také páter Had o pár let později stane. Kaple, kterou nechala hraběnka vystavět, jí byla paradoxně přislíbena opilým manželem Hýzrlem výměnou za jednu z nemnoha nocí s ním strávenou: „Za tuhleto noc vám dám postavit kapli. Nad vrata dám zlatem napsat Maria. A jenom já budu vědět, která je to Marie. Líbilo by se vám to?“ (s. 87). Šlechtic si navíc tento nedobrovolný styk vynutí na ženě krátce po porodu a po následném brzkém úmrtí novorozeněte na mor, nadto z něj vzejde druhá dcera Terezie Rozálie. Těžko si lze — obzvláště v nábožensky vypjaté době baroka — představit vyhocenější spojení vysokého s nízkým než vzájemné propletení bigotně přijímané katolické víry a sexuálních praktik, jež nemají daleko ke znásilnění.

Svého vrcholu ovšem dosahuje ironie v závěrečných partiích, jež mimo jiné osvětlují autorský záměr pojmout retrospektivní rovinu vyprávění pozpátku a uzavřít ji hraběnciným narozením. Tato poslední analepse v dvaatřicáté kapitole končí nadějnými slovy: „A všichni jí záviděli, že se dožije svorných a mocných Čech, Čech bez války a cizinců, Čech navracených do rukou staré šlechty; že se dožije ráje na zemi“ (s. 367), avšak v současné rovině je to moment těsně předcházející nicotné smrti Marie Maxmiliány.

Jako příklad důmyslně propracovaného motivu, který se dynamicky proměňuje v celou řadu lyrických symbolů, můžeme uvést motiv kamene. Výskyt tohoto výrazu je v románu velmi hojný, avšak zpočátku nese spíše tradiční symboliku moudrosti a neměnnosti. Při jednom rozhovoru mezi oběma protagonisty se ovšem právě v případě tohoto pojmu odkrývají podstatné rozdíly v jejich životním postoji: „— Každý život je jenom kámen ztracený někde ve zdi velkého božího chrámu. Záleží na tom tolik, jestli je kámen velký jako pěst nebo jako hlava? Podstatné je, aby se ze zdi nevydrobil. / — Dobře, otče, stanem se kamením. A kdybychom se náhodou z té vaší zdi vydrobili, může nás pořád ještě někdo sebrat a hodit do studny. Taky to má svůj smysl; aspoň to šplouchlo. Ne? Pojďte spat“ (s. 139). Zatímco Had v první replice vyzdvihuje

význam celku nad jednotlivce a smysl svého bytí spatřuje jen v míře, nako-
lik je společenstvu účelný, pak hraběnka zastává protikladné východisko
a dává to páterovi ironicky na vědomí. Později v rozhovoru s provinciálem
Tannerem symbolizuje kámen pevnost víry a hodnotný příspěvek k jejímu
budování, jindy je kámen spjat s chladnými silnými zdmi hradu a Hado-
vým pocitem uvěznění a sevření v pasti. Průlom v této bohaté symbolice
pak přichází v dvacáté kapitole s hraběčným snem o Ježíši nesoucím dva
kameny, z nichž jeden má bílou a druhý černou barvu. Kámen zde nabývá
významu mystického předmětu tím spíše, že otec Křížulka připouští, že po-
myslné orgány Božího sluchu představují právě kameny. Poté hraběnka začne
s kameny stále častěji „obcovat“, považuje je za živé bytosti, předky svého
šlechtického rodu a hlasitě s nimi rozmlouvá. Ještě předtím však srovnává
jezuitu s kameny a jejich vzájemný poměr převrací: „Jste jako kámen. Ne, vy
jste horší než kámen. Spíš kámen by slyšel a promluvil než vy. Proč mlčíte?
Jste vůbec ještě živ?“ (s. 261).

V případě pátera Hada dokládá motiv kamene jeho postupnou promě-
nu od jedince s vlastním rozumem k poslušnému članku jezuitského řádu.
Zatímco ve dvacáté kapitole ještě nezvedne nabízený kámen a nemrští jej
po protestantském kazateli Zichovi, v devětadvacáté kapitole už neodolá
a po Hamplově výzvě se ke kamenování připojí. Svůj čin si sice později
vyčítá, avšak jeho sebehodnocení je ambivalentní: „Páter Had nezapomněl.
Na sebe nezapomněl. Jak vzal kámen a hodil. [...] A trochu se sám sebe štítíl.
A trochu byl na sebe pyšný. Stále a stále se nutil myslet na tu chvíli, prožít
znovu ten pocit ruky s kamenem. Bylo to odporné. Ale byl to čin“ (s. 340).
Když se pak koná pohřební obřad zesnulé hraběnky, symbolizuje kámen
pomíjivost, marnost lidského života a určitou bezcítěnost vůči němu, neboť
„kámen zůstane němý“.

Domníváme se, že právě motiv kamene nejlépe dokládá Šotolovu bás-
nickou zkušenost a demonstuje promyšlenost tematické výstavby románu.
Na jediný motiv se zde nabaluje značné množství symbolických konotací
(zmínili jsme jen ty nejvýraznější), které vypovídají nejen o vývoji charakteru
hlavních postav, ale především zakládají zásadní noetické otázky směřující
ke skepsi a rezignaci. Proměnlivost a řekněme jistá kmitavost významu mo-
tivu odlišuje Šotolův román od většiny dobové produkce žánru historického
románu, v němž mají symboly ustálené a neměnné významy, a to obzvláště
ve srovnání s prózami Vladimíra Körnera, rovněž vystavěnými na provázané
motivice textu.

Sestoupíme-li na nižší úroveň vertikálního členění textu, je třeba upozornit na hojně užívané jednočlenné věty, jež mají mnohde funkci samostatných větných členů. Důsledné uplatnění polysyndeta (opakování téže nebo významově blízké spojky) v osamostatněných větných členech akcentuje uvolnění větné stavby směrem k mluvenému projevu a i v popisných pasážích zesiluje ve čtenáři dojem, že líčená skutečnost přímo před jeho očima teprve vzniká; i popisné pasáže nabývají tímto postupem na dynamičnost: „Neznáme dokonale pravdu. A to je úlevné. / A nechutné je to. Hnusné. Děsivé. / A úlevné. Úlevný hnus. Ze všeho nejlepší pak je cela bez dveří. Všechno ostatní je vězení. Podvod. Past“ (s. 253).

Dalšími výraznými tektonickými prostředky výstavby Šotolova textu je opakování slov nebo částí vět na začátku po sobě jdoucích odstavců, stejně jako parataktická souvětí typu „A viděl Tomáška, toho malého, z chodby v koleji, a viděl bílou ovečku, jak jí řezník věší za svázané nohy na hák a ovečka najednou začíná čerнат a vlna z ní po chuchvalcích opadávat a i kůže pod vlnou je černá a plná hlíz a pryskýřů a pryskýře praskají a teče z nich voda [...]“ (s. 247). Taková souvětí svou stavbou jednak připomínají biblický styl, jednak zde autor využitím spojky *a* klade všechny věty vedle sebe jako rovnocenné, z nichž každá samostatně a rovnoměrně poutá čtenářovu pozornost.

S tradičním prvkem historické prózy, s archaickým jazykem, pracuje Šotola poměrně málo. Tam, kde seznamuje čtenáře s dobovou atmosférou jezuitského řádu (pro nějž používá celé škály synonym) a s církevním prostředím vůbec, přebírá funkci archaismu přejatý výraz, cizí slovo nejčastěji z latiny, jež s sebou nese i stylistický příznak starobylosti (například *admonitor*, *alumnus*, *baldachýn*, *exegeze*, *infule*). Lexikální archaismy tu jsou většinou nahrazeny stylovou vrstvou knižních výrazů, úkol vytvořit dobovou atmosféru tak přejímá často skladba: „Zeď studí do ramene. Stavění je vlhké, nasáklé podzimmními dešti. Ale neděle se vydařila čistá. Ad maiorem Dei gloriam! Neděle slavná, den očekávaný“ (s. 7).

Zvláštní, mohli bychom říci ambivalentní charakter mají některé výrazy, slovní spojení a přirovnání jako: *vypráskaný feldmaršál*, *kňučíme jako psi*, *mele páte přes deváté*, *zbůhdarma Pánu do oken čumím*, *huba mně oteklá*, *co na mě koukáte* apod. Taková spojení připomínají na jedné straně jazyk barokní, jenž si často liboval v obhroublostech, na druhé straně mají blízko k dnešní obecné češtině. Jedná se o doklad ustavičné polarizace textu, jeho neustálého směřování tu k dobovému koloritu, tu k moderní současnosti, která je pro čtenáře na mnoha místech elementem přitažlivějším než sám děj.

Jazyková rovina románu se tu osamostatňuje a její podíl na celkové účinnosti díla se tak zvyšuje.

III/ RECEPCE A KONTEXT

Bezprostřední kritická recepce *Tovaryšstva Ježíšova* byla poměrně hojná, což umožnilo široké spektrum vycházejících literárních časopisů, a jednoznačně pozitivní. Vedle kratších recenzí v denících (*Zemědělské noviny*, *Mladá fronta*) a společenských týdenících (*Svět práce*) vyšly zásadní kritiky v *Hostu do domu* (Kamil Horňák) a *Orientaci* (Milan Jungmann pod jménem Zdeněk Pochop), v tomtéž časopise byla zveřejněna rozsáhlá a analyticky pojatá diskuse Vladimíra Karfíka, Jaroslava Kolára a Miloše Pohorského nad Šotolovým románem. Posledně jmenovaný publikoval svoji kritiku také v časopise *Texty*, přičemž v tomtéž čísle vyšla rovněž stať Josefa Hubáčka o stylu románu. V archivu *Literárního měsíčníku* se nám podařilo dohledat též zaslou, ale neotištěnou recenzi Štěpána Vlašína z roku 1971 s názvem „Historie zmařených životů“.

Jako příklad vysokého ocenění románu uvedme formulaci Pohorského: „Je to opravdová epika, jež má pevnou stavbu, rozmanitost postav, dějové napětí, epický smysl i dobře napsanou větu. Podává prostě uzavřený a smysluplný epický svět, který je *formou* ‚odstupu‘ [míněn časový odstup od zobrazeného děje] a zhodnocení současných životních problémů“ (Pohorský 1970: 4). Jungmann shrnul svoje nadšení do lapidární věty: „Napsal [Šotola] román velkého básnického dechu“ (Jungmann 1990: 8).

Snad jediný vyloženě negativní ohlas představuje stať Pavla Studničky, publikovaná v roce 1996 v časopise *Akord*. Šotola podle něj údajně neodstranil žádnou legendu o barokním temnu, naopak Jiráskův obraz této doby ještě přizivil, když z tehdejších neutěšených poměrů obviňuje katolickou církev. Recenzent se pozastavuje nad jednáním pátera Hada, obviňuje autora z deformace historické reality, a dokonce dochází k závěru, že „by bylo lepší žádný román nesepisovat“ (Studnička 1996: 494). Tento ideologický odsudek není překvapivý, neboť je veden z pozic rigidního katolicismu, a tím méně vypoovídá o umělecké kvalitě románu.

V podstatě všichni recenzenti byli překvapeni žánrem, který si uznávající básník a dramatik zvolil. Nejenže se jím Šotola přihlásil k třetímu literárnímu druhu, ale navíc zvolil prózu historickou. Kritika samozřejmě tehdy nemohla tušit, že román bude stát na počátku poměrně obsáhlého korpusu Šotolových historických románů završeného volnou románovou trilogií z moderních

EDIČNÍ POZNÁMKA

Přítomný svazek zahrnuje první, zato však zdaleka neznámější román Jiřího Šotoly *Tovaryšstvo Ježíšovo* (1969). Pro edici jsme jako výchozí zvolili první vydání románu, jež můžeme vzhledem k autorově předčasné smrti považovat za vydání poslední ruky.

Rukopis Šotolovy prozaické prvotiny je uložen ve fondu jeho pozůstalosti ve sbírkách Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Má podobu strojopisného čistopisu psaného jednostranně na čtyři sta sedmadvaceti listech průklepového papíru. Obsahuje minimum autorových zásahů, zapsaných kuličkovým perem, tímtéž způsobem jsou zaneseny pomlky uvozující přímou řeč postav. Rukopis je identický s prvním vydáním, které vyšlo v roce 1969 jako sedmý svazek edice Alfa v nakladatelství Mladá fronta, jejím redaktorem byl Ladislav Ducháček. Druhé vydání následovalo až po pádu železné opony, v redakci Lenky Ščerbaničové a s ilustracemi Václava Šivka jej coby čtyřiapadesátý svazek ilustrované řady edice Žatva pořídilo nakladatelství Československý spisovatel. Kniha vyšla v roce 1990, tedy rok po autorově smrti (8. května 1989), a přestože redaktorka v závěrečné poznámce uvádí, že „edice je tedy (se zřetelem k dalším textologickým potřebám) autorizovaným vydáním poslední ruky“, nelze toto konstatování ani s ohledem na svědectví Šotolovy dcery Jovanky jednoznačně potvrdit. Při srovnání obou vydání vyšlo najevo, že druhé vydání „reedituje bez podstatnějších změn vydání první“ a že „některé drobné úpravy provedl autor sám, redakce pouze přizpůsobila text aktuálnímu spisovnému úzu pravopisnému“, jak Ščerbaničová uvádí. Tyto

nejspíš autorské úpravy se týkaly minimálního množství faktických chyb či významových upřesnění, jež uvádíme v emendacích na konci této poznámky. Zjevné tiskové chyby a překlepy (týkající se převážně interpunkce — záměny teček za čárky a naopak), které obsahuje první vydání a ve druhém vydání byly odstraněny, neevidujeme. Třetí vydání románu obstaralo pražské vydavatelství Eminent v roce 2000 a doprovázejí jej ilustrace Jiřího Vovsa. Svazek byl připraven diletantsky bez jakékoliv ediční poznámky, a dokonce bez uvedení jména odpovědného redaktora. Toto vydání otevíralo řadu souborného vydání próz Jiřího Šotoly avizované nakladatelem a rozvržené do sedmi svazků. Nakonec se ovšem podařilo realizovat pouze tři z nich: po *Tovaryšstvu Ježíšovu* následovalo *Kuře na rožni* (2001, ilustrace Jiří Voves) a *Svatý na mostě* (2003, ilustrace Oldřich Hamera). Naše edice představuje tudíž čtvrté vydání *Tovaryšstva Ježíšova*.

Zásluhou informací Lukáše Broula se nám podařilo zjistit a ověřit, že Šotolův román měl původně vyjít podruhé již v roce 1971 ve stejném nakladatelství jako vydání první, tedy v Mladé frontě, navíc v téže edici Alfa. O připravovaném vydání se lze dozvědět z nabídkového bulletinu *Co nového vyjde ze září 1970*. Zásadním dokumentem svědčícím o přípravě vydání je tzv. zakázková kniha číslo 289 z roku 1970, jež je uložena v archivním fondu Mír, novinářské závody, národní podnik, tedy výhradní tiskárny nakladatelství Mladá fronta, nacházejícím se ve Státním oblastním archivu Chodovec (číslo fondu 950). Zde se dočteme, že se počítalo s uvedením knihy na trh ve druhém kvartále roku 1971 a měla mít rozsah 240 tiskových stran. Víme rovněž, že rukopis byl závody přijat 3. června 1970 a 26. března 1971 byla jeho výroba předčasně ukončena.

Pozoruhodným dokumentem vztahujícím se k tomuto zastavenému vydání a vůbec k autorově situaci počátkem sedmdesátých let je Šotolův dopis z 24. května 1972 adresovaný tehdejšímu ministru kultury Miloslavu Brůžkovi. Strojopisný dopis se nachází ve vlastnictví Jovanky Šotolové, jíž děkujeme za poskytnutí a svolení z něj citovat. Prozaik nejprve sumarizuje a vysvětluje svoji činnost v turbulentních šedesátých letech (především tajemnictví a členství ve Svazu československých spisovatelů) a následně uvádí hlavní důvod, proč byla kniha stažena z výroby. V květnu 1970 byl totiž stranickou prověřovací komisí — po téměř čtvrt století trvajícím členství — z KSČ vyloučen. Samotnému oznámení o odstoupení od nakladatelské smlouvy údajně předcházely nactiutrhačské výroky „jistých publicistů“, kteří *Tovaryšstvo Ježíšovo* označili za antikomunistický manifest. Dále spisovatel uvádí svoje další

nerealizované projekty: odložení vydání druhé prózy *Kuře na rožni* naneurčito, přestože lektorské posudky již byly vyhotoveny; filmový scénář s Otakarem Vávrou, který nebyl předložen ke schválení z obavy z uvedení Šotolova jména; neuvedení dramatiny Gorkého povídky *O neopětované lásce*. Shodou okolností v téže době, tedy na jaře roku 1971, vyšel ve švýcarském nakladatelství Bucher německý překlad *Tovaryšstva Ježíšova*, což bylo Šotolovi vyčítáno, respektive „tučné tuzexové příjmy“ z vydání údajně plynoucí. Když mu bylo později zakázáno také přeložit Puškinovy *Malé tragédie* pro liberecké divadlo, vyjádřil své stanovisko v závěru dopisu otevřeně:

„Neboť moje jméno je pryč na jakémsi seznamu. Neptal jsem se už dál. A rozhodl jsem se, že Vám přeci jenom napíšu tento dopis. Protože věřím, že i Vám musí v podstatě připadat nenormální, když český spisovatel — nesmí překládat Puškina. A protože jsem přesvědčen, že je bezpochyby logické, když spisovatel, vyloučený z KSC, nemůže dnes počítat s ovacemi nebo samolibě čekat, že ho někdo přijde odprosit; ale není snad zároveň ani nutné, aby mu byla nadsmrti přisouzena role opozičníka či zatrpklého individua, stojícího mimo živou lidskou společnost — roli, kterou on přitom hrát nechce, role, která se zoufale nesrovnává s jeho představami o smyslu života.“

Jak víme, ani tento dopis, vystihující marnost a bezvýchodnost spisovatele začátkem normalizace, na Šotolově postavení nic nezměnil. V roce 1973 byla sice uvedena jeho divadelní hra *Zázrak Na louži*, ovšem pod jménem Milana Calábka, Zdeněk Pešat zase svým jménem pokryl Šotolův výbor z Nerudovy literární tvorby *Binokl na očích, v ruce hůl* (1974). Téhož roku vyšlo i *Kuře na rožni* — ve Vaculíkové samizdatové edici Petlice. Skrývání před veřejností ovšem Šotolu netěšilo, a tak „odprosit“ musel nakonec on. Roku 1975 uveřejnil v *Tvorbě* „rituální sebekritiku“, v níž přehodnocoval svou dřívější činnost ve Svazu československých spisovatelů a *Literárních novinách*. Přesto i v letech následujících zůstal spisovatelem spíše trpěným než oficiálním.

Vraťme se však k onomu nerealizovanému vydání. Vzhledem k velkému formátu ilustrací, respektive leptů, jež pro edici připravil výtvarník Václav Sivko, měla kniha vyjít v nestandardním rozměru 155 × 240 mm (edice Alfa měla přitom pravidelný rozměr 130 × 250 mm). V uvedené zakázkové knize je zmínka o šestnácti Sivkových leptech, ve skutečnosti však vznikly jen čtyři. Sivkovy ilustrace, které jsou otištěny ve druhém realizovaném vydání z roku 1990, představují ve skutečnosti jen přípravné černobílé skici a studie k oněm barevným leptům, jež Československý spisovatel paradoxně využil.

Text prvního vydání Šotolova románu (s výjimkou níže uvedených emendací) přejímáme se všemi zvlátnostmi a soustředíme se především na uplatnění stávající pravopisné normy (*Pravidla českého pravopisu*, Academia 1998; *Internetová jazyková příručka*, ÚJČ AV ČR 2008–2024). Vycházíme z edičních zásad popsaných v příručce *Editor a text* (Paseka 2006) a ediční praxe České knihovny, přičemž usilujeme o to, aby úpravy nezasahovaly do individuálního autorského stylu a nebyly na úkor náležité interpretace.

Lexikální rovinu textu ponecháváme beze změn, respektujeme užívání substantiv dnes zastaralých (*baldach* ve významu baldachýn, *dvořák*, *feldmaršál*, *fendrych*, *forejt*, *křížmo*, *mha*, *plucar*, *presbyter*, *tátrum* ve smyslu divadlo, teatrum) či přímo historismů (*admonitor*, *alfabetář*, *alumnus*, *bečvář*, *devítník*, *furgoň*, *medenec*, *miškářský*, *penitentka*, *predikant*, *sodál*), což je s ohledem na časové zasazení příběhu samozřejmé. Jejich význam ozřejmujeme ve vysvětlivkách. Ze stejného důvodu zachováváme četné latinismy (například *agnustek*, *carissimus*, *epomis*, *excellenter*, *in articulo mortis*, *miraculum*, *oremus*, *patres*, *post mortem*), jako méně frekventované evidujeme germanismy (*bau-mistr*, *curuk*, *rathauz*, *šrajbtyš*, *štrozok*), přičemž vše opatřujeme vysvětlivkami. Vedle toho se v textu vyskytují dnes již zastaralá kompozita jako *bohomluví*, *libomudrctví* či *matoduch*, vystihující dobový kolorit.

Zvláštní lexikální vrstvu románu představují podoby adjektiv či substantiv (*hlupství*, *chromota*, *křivota*, *kyselota*, *žloutenice*), jež vznikly mírnou modifikací prostřednictvím odlišné předpony nebo přípony, případně kombinací obou těchto segmentů: *dědivý*, *křáplý*, *morovitý*, *obstárlý*, *oklekaný*, *oněmlý*, *ozáblý*, *pomřelý*, *posměšlivý*, *pošpatnělý*, *prošedlý*, *umřelý*, *zaleklý*, *zkontraktilý*, *zpuchlý*. V textu se vyskytuje rovněž značné množství nezvyklých deminutiv (*biskoupek*, *cejška*, *cimbálíček*, *hospodáříček*, *houfek*, *krasáveček*, *mníšek*, *nehýtek*, *požárek*, *procesíčko*, *růženeček*, *ryšaveček*, *řetízeček*, *skřínčička*, *zpovědníček*, *ženíšek*). Všechny uvedené výrazy zachováváme, neboť se významnou měrou podílejí na jedinečném stylu autora díla.

V textu ponecháváme všechny nespisovné prostředky, které používají postavy ve svých verbálních projevech (v přímé řeči i ve vnitřních monologech) a jež slouží jako jejich charakterotvorný prvek. Uplatňuje se zde zřejmý vliv obecné češtiny, a to v případech diftongizovaných podob (*netopejr*, *ouskočný*, *vejměnek*, *vymejšlet*, *zejtra*), naopak protetické v je zcela výjimečné (*voči*). Zachováváme nespisovné tvary sloves (*dějou*, *hniou*, *nezahřejou*, *sejou*, *ukamenujou*, *žijou*; *budem*, *dolehnem*, *idem*, *nesem*, *potřebujem*, *splynem*, *vymřem*; *dohrejte*, *lačnění*) i jmen (*pod patama*, *před třema roky*, *s andělama*, *za horama*).

Ponecháváme nepříliš často se vyskytující dialektismy (*jinší, nikdá, odtlapat, ošpráchat se, poskopečka, radš, trnčí, tápota, zpolehouнка, zpovzdálečí*), dále posměšné či dehonestující výrazy (*jezovita, kozlečí, mandaléna, mrdavý, povrhel, rytěrování, svinský, vyžírka, zčubčít*), stejně jako podobu psaní *hrabinka* (m. *hraběnka*) a *konteska* (m. *komteska*) v idiolektu prostého pátera Křížulky. Podobně jsme zachovali elizní (krácenou) podobu jména německého reformátora Martina Luthera v přímé řeči (*Věřil jsem Lutrovi, a teď ho proklínám!*). Respektujeme zastaralé či nestandardní slovní tvary: supinum *spat*, adjektivum *englický*, příslovečné tvary *teprv* a *polou* (ve významu v půli) a od toho odvozené adjektivum *polouletní*, dále pak koncovky substantiv: nom. pl. *nemoce, hrstě* a lok. pl. *v domích*.

Z důvodu frekventovaných citátů z bible a dalších křesťanských textů, jež mají podobu jednoznačně identifikovatelných souvislých anebo častěji nepřiznaných aluzí, zachováváme zvláštní tvary sloves ve starších biblických překladech (*býti slyšán, dí* ve významu praví, *nenít, netresci, staniz, vyvediz, zůstaniž*). Ve dvou případech ponecháváme nevokalizovanou předponu *s-* před základem začínajícím na *s* (*ssaditi, sstupující*). Činíme tak z úcty k předloze — jedná se o přímé citáty z Bible kralické — a záměrně toto řešení preferujeme před pravidlem uvedeným v příručce *Editor a text*, kdy se má zdvojený konsonant normalizovat (kupříkladu *sáti* m. *ssáti*). Z obdobného důvodu zachováváme v citaci textu starého žalmu v první a předposlední kapitole (*Ti, jenž při mně bývali...*) původní singulárový tvar vztažného zájmena. Ten sice neodpovídá současné normě, avšak dříve se používal rovněž pro vyjádření množného čísla.

Kvantitu přejatých slov uvádíme v podobě s krátkým vokálem: *Babylon* m. *Babylón, citronový* m. *citrónový, kanon* m. *kanón, Magdalena* m. *Magdaléna, mizerie* m. *mizérie, persona* m. *perzóna, salón* m. *salón, scenerie* m. *scenérie*. Naopak postupujeme, ve shodě s dnešní normou, u slov *gymnázium* m. *gymnasium, tabernákulum* m. *tabernakulum, tiára* m. *tiara*. Substantiva cizího původu s dvojitým konsonantem píšeme dle dnešní podoby: *Hosana* m. *Hossana, Inocenc* m. *Innocenc, suma* m. *summa*. Stejně tak uvádíme progresivní podoby slov cizího původu v případech kolísání *s/z*: *filozofie* m. *filosofie, katecheze* m. *katechese, sofizma* m. *sofisma, univerzita* m. *universita*.

Oproti těmto sporadickým případům se naopak v prvním vydání vyskytuje hojně, dobově uzuální psaní předložky *s* s genitivem ve významu shora dolů nebo z povrchu pryč. Všechny tyto případy upravujeme ve prospěch progresivního *z* (například *jít ze schodů, padat ze střechy, shrnout věci ze stolu, skácet z vršku, slézt z koně, sundat ze zdi, vzít z almary, zvednout z podlahy*).

V duchu platných PČP preferujeme spřažené psaní u výrazů *divže, jakse patří, kdovíco, kvečeru, ledaže, načas, nejenže, odedneška, popořádku, pronic zanic, přitom, semtam, zvenku*), a to včetně specifických prvků autorova literárního stylu (*ačsisi, božemůj, bůhsámví, bůhvízikoho, kstáru, zpodzimka*).

V případech psaní velkých počátečních písmen jsme přistoupili k více změnám odpovídajícím současným PČP. Oproti původnímu znění uvádíme s velkým počátečním písmenem názvy křesťanských svátků (*Vánoce, Velikonoce, Pondělí velikonoční*) a dalších významných dnů křesťanského kalendáře (*Křížová neděle, Smrtná neděle, Škaredá středa*). Velká písmena důsledně zavádíme rovněž u osob z křesťanské mytologie (*Matka, případně Matička boží, Panenka Maria, Pán, Spasitel, svatá Matka, svatá Panna*). Dle současné pravopisné normy píšeme velká písmena u názvů staveb, respektive svatostánek (*chrám Svatovítský, Sázavský klášter, u Svatého Bartoloměje*), a městské části (*Město Malá Strana*). Podobně uvádíme velké písmeno u názvů děl, jako jsou *Miscellanea Bohuslava Balbína* nebo *Mars Moravicus* Tomáše Pešiny z Čechorodu. Ve shodě s IJP píšeme *Vaše Milost*, ale *důstojnost, velebnost*. Výraz *kšaft* v pasáži o Zichově věznění v XXIII. kapitole (*Leží a chrčí a čte kšaft.*) ponecháváme s malým počátečním písmenem. Jednak nemáme jistotu, že se jedná o konkrétní literární dílo (mohl by to být Komenského *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, který je v textu zmíněn na jiných místech), nebo o žánrové určení, jednak může jít o metaforické vyjádření Zichova umírání vzhledem k charakteru žánru (*kšaft* = závět). S malým písmenem uvádíme názvy odrůd vín *pineol* a *ryvola*, neboť v 17. století se ještě nepoužívaly značky v dnešním významu.

Interpunkci jsme, pokud to současná PČP umožňují, ponechali beze změny. Autor hojně používá spojku *a* pro vyjádření rozmanitých syntaktických vztahů, v takových případech jsme doplnili čárku před spojkou v důsledkovém, odporovacím a stupňovacím poměru. Stejně tak doplňujeme čárku před spojkou *nebo, anebo* v případě poměru vylučovacího. Na příslušných místech jsme rovněž doplnili čárku před spojkou *jak* (*Vám se nelíbí, jak zpívají?*) s výjimkou ustálených spojení (*mluvte si jak chcete*). Čárku naopak vynecháváme před souřadící spojkou *neboli* ve funkci významově identifikační a v hojných případech, kdy vedlejší věta závisí na příslovecném výrazu s oslabenou větnou funkcí (*možná že, škoda že*).

V románu značně kolísá podoba promluv postav (jakožto myšlených sentencí) zanořených do promluvy vypravěče. Jejich výskyt je nejednotný, nejprve jsou v textu uváděny výhradně velkým písmenem, posléze malým písmenem

bez jakékoli signalizace a zhruba od poloviny románu bývá promluva uvedena také dvojtečkou (s následujícím malým písmenem). Kolísání jsme sjednotili tak, že jsme po verbu dicendi vždy uvedli dvojtečku a u následujícího slova velké počáteční písmeno (*Po roce mu představení oznámili: Budeš studovat bohosloví*). Pro tento způsob jsme se rozhodli jednak z důvodu čtenářovy jednoznačné identifikace těchto pasáží, jednak jsme zachováním jejich uvedení bez uvozovek vyhověli autorovu (případně dobovému) způsobu práce s nevlastní přímou řečí v míšení promluv vypravěče a postav.

Pasáže psané kurzivou, tedy hraběčiny dopisy dceri a sestře, stejně jako retrospektivní, „kronikářská“ intermezza zachováváme a zavádíme kurzivu na analogických místech tam, kde v prvním vydání není.

EMENDACE

Jednotlivé textové úpravy jsme s přihlédnutím k druhému vydání románu provedli na následujících místech:

- 30 Při *pěšině* za lesem **m. Pešině**
- 37 dvě malá okna pokoje se dívají *přes* údolíčko do lesů **m. před**
- 117 patřilo pánům ze *Švamberka* **m. ze Švánberka**
- 129 *evangelium* svatého Jana **m. Zjevení** (Zjevení svatého Jana má sice 18. kapitolu, avšak jen 24 odstavců, zatímco zde se uvádí 36. odstavec; jedná se o zjevný odkaz 18,36 z Janova evangelia: „Ježíš řekl: „Moje království není z tohoto světa. Kdyby mé království bylo z tohoto světa, moji služebníci by bojovali, abych nebyl vydán Židům; mé království však není odtud.““)
- 313 *Ohyzdnou* malbu **m. Ohyzdnou**
- 362 *rathauzy, zvonice a paláce* **m. rathauzy, zvonice, lucerny a paláce**

OBSAH

TOVARYŠTVO JEŽÍŠOVO	7
KOMENTÁŘ	385
EDIČNÍ POZNÁMKA	402
VYSVĚTLIVKY	409

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

svazek 125

Řídí redakční rada České knižnice ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček, Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Redakce: Petra Hesová

Jiří Šotola

Tovaryšstvo Ježíšovo

Text k vydání připravil, komentář a vysvětlivky
napsal Erik Gilk

Obálka (s použitím ilustrace Zbyška Siona *Zápasníci*,
1976–1977, Galerie moderního umění, Roudnice nad Labem),
vazba a grafická úprava Jana Vahalíková

Výběr ilustrace Stanislava Fedrová

Odpovědná redakce Petra Hesová

Sazba písmem Tabac Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování Finidr, Český Těšín

Vydal Nadační fond Česká knižnice

ÚČLK FF UK, náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a nakladatelství Host

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2024 jako 2334. publikaci nakladatelství Host

437 stran

V České knižnici vydání první